

DOI: <https://doi.org/10.32839/2304-5809/2020-85.1-22>

УДК 007:304:070(477)(09)

Сидоренко Н.М.

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

СТАНОВЛЕННЯ ЖУРНАЛІСТСЬКОЇ ОСВІТИ НА ПОЧАТКУ ХХ СТ.

Анотація. У статті розглянуто перші кроки підготовки фахових працівників преси на початку ХХ ст. у Російській імперії. Мета статті – з'ясувати умови й особливості створення професійних курсів для журналістів у Москві та Одесі, відтворити біографічні й творчі досягнення засновників цих осередків журналістської освіти. З'ясовано особливості функціонування «наукових і практичних курсів для журналістів» у Москві (1905) під керівництвом доктора кримінального права, адвоката, уродженця Полтавщини Л. Владимірова, а також курсів практичної газетної техніки в Одесі (1905; засновник – редактор-видавець і літератор А. Рабинович). Внесок професора Л. Владимірова та фахівця редакційно-видавничої галузі А. Рабиновича (Чивонибара) у формування засад професійної журналістської освіти ще мало поціновані в Україні.

Ключові слова: журналістська освіта, курси практичної газетної техніки, програма навчання, «правова творчість», газета як «навчальний полігон».

Sydorenko Nataliia

Taras Shevchenko National University of Kyiv

FORMATION OF JOURNALISM EDUCATION IN THE EARLY XX CENTURY

Summary. The article considers the first steps of training professional journalists in the early XXth century in the Russian Empire. The aim of the investigation is to find out the conditions and features of creating courses for journalists in Moscow and Odesa (1905), to clarify the biographical and creative achievements of the founders of these centers of journalism education. The peculiarities of the functioning of the «scientific and practical courses for journalists» in Moscow (1905) under the guidance of Doctor of Criminal Law, lawyer, a native of Poltava region L. Vladimirov, as well as the courses of «practical newspaper technology» in Odesa (1905; editor, publisher and writer A. Rabinovych as the founder of these courses) were analyzed. Professor L. Vladimirov based his journalism curriculum on «systematic ethical and legal knowledge», necessary for the study and discussion of issues of public life in terms of writing a journalistic (publicistic) text. At the same time the editor-publisher A. Rabinovych (Chyvonibar) focused on the practical implementation of acquired knowledge, offering his students to bring their publications in the two consecutive newspapers – «Reporter» and «Odesskaya Zhizn / Odessa Life» (1906), where reports, notes, feuilletons, articles, essays of the journalists-beginners were published. There were students not only from Odesa and the nearest regions, but also from Moscow, St. Petersburg, Siberia and other cities and territories of Russia; they studied full-time and part-time, received a certificate of education and recommendations for work in press. The contribution of Professor L. Vladimirov (he studied at Kharkiv University, later worked here as private-docent, extraordinary and honored professor at the department of criminal law and judiciary), as well as editorial and publishing specialist A. Rabinovych (Chyvonibar) to the formation of professional journalism education is still little appreciated in Ukraine. The biographical and publishing aspects of A. Rabinovych's activity in Odesa and the functioning of his courses (probably existed until 1917) also are not clarified.

Keywords: journalism education, courses in practical newspaper technology, curriculum, «legal creativity», newspaper as a «training ground».

Постановка проблеми. Неухильний прогрес преси, зростання не тільки назв періодичних видань, а й їхніх тиражів, проникнення реклами в творчу атмосферу новинної журналістики, розвиток фотографії, розширення поліграфічних можливостей, поява радіо наприкінці ХІХ ст. сприяли настійній потребі редакцій у кваліфікованих співробітниках. Нестача репортерів, оглядачів, коментаторів, рецензентів особливо відчувалась у провінції. Випадкові співробітники, що не володіли навичками пошуку, відбору та опрацювання фактів, не могли врятувати періодику, що потребувала як освічених літераторів, так і знавців правових засад функціонування журналістики, методів здобуття суспільно вагомої інформації, принципів впливу на громадську думку тощо.

На межі ХІХ–ХХ ст. у багатьох країнах світу (Німеччині, Англії, Швейцарії, Італії, США, Японії, Китаї) почали з'являтися журналістські курси та школи. Це передусім школи репортерів при редакціях великих газет, курси з журналі-

стики в університетах – Пенсільванському (1893, США) та Цюрихському (1903, Швейцарія), окремі журналістські програми на юридичних факультетах у Вашингтоні, Філадельфії, Чикаго. Початок університетської освіти для журналістів поклав американський медіамагнат Дж. Пулітцер. Випробовуючи власні методи завоювання читача (сенсаційні кримінальні повідомлення, злободенні коментарі й огляди, «безперервність і цілісність» фактів), він став наприкінці ХІХ – на початку ХХ ст. родоначальником «нового журналізму» і «батьком жовтої преси». За кілька років до завершення свого земного буття видавець і журналіст склав заповіт, за яким залишив кошти Колумбійському університету в Нью-Йорку на створення Вищої школи журналістики (30 вересня 1912 р. 79 студентів розпочали навчання, серед них було з десяток жінок) та заснування премії в галузі журналістики, літератури, музики й театру в США.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. До перших кроків упровадження освіти праців-

ників преси здебільшого зверталися науковці Росії, зокрема В. Семиков, Т. Владимірова, В. Кіхтан, Д. Дунас, В. Таловов; історики й теоретики преси – Б. Єсін, О. Бережній, С. Корконосенко, Р. Овсейян, Л. Світлич, В. Ворошилов та ін., чий дослідження стосувалися перших спроб виховання журналістських кадрів із 80-х рр. XIX ст., видання брошур, посібників і poradників про те, як «підготувати кореспондентів» і як «кореспондувати до газет і журналів». Деякі етапи журналістського вишколу в XX ст. й вимоги до сьогоденної медіаосвіти простежували українські вчені – В. Здоровега, І. Михайлин, В. Різун, С. Квіт, Н. Габор, Л. Деркач та ін. Так, І. Михайлин звернувся до витоків фахового навчання працівників преси в Харкові [1]; В. Різун неодноразово аналізував практику діяльності українських та європейських медіашкіл [2], формування навчальних засад у сфері журналістики Київського національного університету імені Тараса Шевченка [3]; Н. Габор простежувала новітні вимоги до освіти журналістів «епохи Web.3.0» [4]; Л. Деркач зосередила увагу на перспективах розвитку підготовки фахівців для мас-медіа [5].

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Навіть при існуванні низки досліджень, які дотично чи цілеспрямовано торкалися проблем розгортання шкіл, курсів чи й окремих факультетів для «прищеплення» професійних компетенцій потенційним працівникам преси, все ж українське підґрунтя цієї теми вивчене недостатньо, часом існує плутанина фактів, маловідомими лишаються важливі деталі в сфері підготовки кореспондентів, репортерів, рецензентів, загалом освічених працівників, які б володіли вагомими суспільними знаннями, були здатні світоглядно орієнтуватися в різних ситуаціях для висвітлення їх у пресі.

Мета статті – з'ясувати умови й особливості створення перших професійних курсів для працівників преси на території Російської імперії, передусім в Москві та Одесі, відтворити біографічні й творчі досягнення засновників цих осередків журналістської освіти (Л. Владиміров, А. Рабинович).

Виклад основного матеріалу дослідження. Ідея створення журналістських курсів, а потім шкіл та окремих освітніх закладів активно обговорювалась у літературному середовищі Росії другої половини XIX ст.; насамперед «школа журналістів» стала предметом суперечок у літературних гуртках, видавництвах, редакціях. Більшість констатувала потребу освіченого, різнобічно підготовленого журналіста [6; 7].

До активних громадських дискусій спонукали й брошури «Питання преси (1896)», «Напередодні XX століття» (1898), «Преса як влада сучасного над майбутнім» (1899) російського журналіста й банкіра К. Трубникова, засновника першого телеграфного агентства в Росії, видавця і редактора низки авторитетної петербурзької періодики («Биржевые ведомости», «Новое время», «Записки для чтения», «Экономические ведомости», «Телеграф», «Мировые отголоски» та ін.). Серед прихильників створення школи журналістів був публіцист П. Берлін (народився в Ростові-на-Дону, що на той час належав до Катеринославської губернії), який відстоював за-

хідні тенденції формування школи журналістів для «підвищення освітнього рівня» працівників цієї сфери, вважаючи передумовою професійного успіху здобуття знань, ґрунтовну обізнаність у важливих сферах суспільного життя, без чого важко уявити професійного газетяра. Здобувши дві вищі освіти (медичну в Цюрихському університеті, юридичну – в Берлінському університеті), П. Берлін активно долучився до російської преси як член редколегії «Современного слова», автор журналів «Жизнь», «Образование», «Научное образование», «Народное хозяйство», «Вестник Европы», «Русская мысль», «Современный мир», «Еврейский мир» тощо.

Нині найвідомішими вважаються журналістські курси Л. Владимірова у Москві та А. Рабиновича в Одесі, що виникли 1905 р. У Росії існували інші подібні проекти, зокрема гурток петербурзьких журналістів намагався відкрити школу журналістів 1902 р. У 1913 р., зазначає дослідник В. Семиков, Товариство діячів преси у своєму періодичному органі «Журналист» повідомило про проект створення курсів газетної техніки, на яких можна було отримати професійні знання з «усіх галузей газетної, журнальної, поліграфічної і видавничої справи» й поповнити свою загальну освіту. Ідея не була реалізована. Цей період (з кінця XIX і до 30-х рр. XX ст.) доктор педагогічних наук Т. Владимірова визначила як *ремісничий* у сфері підготовки журналістів-практиків, безпосередньо у редакціях чи на короткотермінових курсах [8, с. 11].

У жовтні 1904 р. Міністерство народної освіти Росії розглянуло програму проф. Л. Владимірова про відкриття в Москві «наукових і практичних курсів для журналістів». Відповідь установи була позитивною, тож 9 листопада 1904 р. ініціатор виступив із доповіддю про створення курсів журналістів на засіданні московського відділення Російського товариства діячів видавничої справи, підкреслюючи назрілу потребу навчання «газетних працівників», особливо у провінції. Готуючи документи для отримання дозволу, Л. Владиміров зіткнувся з нерозумінням «цієї потреби часу» серед чиновників; навіть міністр народної освіти в розмові з професором назвав його ідею «малоуспішною». Все ж авторитет ученого-юриста, відомого московського адвоката переважив думки тих, хто вважав виключно літературні здібності підставою для роботи в пресі.

Варто наголосити, що Леонід Євстахійович Владиміров (Володиміров; 1844 (1845)–1917) народився на Полтавщині, навчався в Харківському університеті, згодом працював тут як приват-доцент, викладаючи юриспруденцію. В цьому навчальному закладі він захистив кандидатську («Про значення лікарів-експертів у кримінальному процесі») й докторську («Суд присяжних») дисертації, здобув науковий ступінь доктора кримінального права. Обраний екстраординарним професором на кафедрі кримінального права та судочинства, 1893 р. здобув звання заслуженого професора. Свою кар'єру Л. Владиміров продовжив у Москві як адвокат, не полишаючи наукових досліджень у галузі кримінального судочинства та кримінального права. Він став автором посібників із прове-

дення захисту в кримінальних справах, одного з перших підручників із загальної частини кримінального права. Невипадково Л. Владимиров в основу журналістської освіти ставив «систематичні етико-юридичні знання», необхідні для вивчення й обговорення питань суспільного життя, що визначали суть публіцистики.

Тож, 8 лютого 1905 р. стараннями проф. Л. Владимірова в Москві відкрилися перші журналістські курси на території Росії. Програма курсів включала такі дисципліни, як пропедевтика законодавства, філософія, право, етика, політична економія, загальна історія літератури, російське державне право з коротким оглядом державних установ деяких закордонних держав, фінансове право, статистика, цивільне, торгове, поліцейське й судове право. Серед практичних дисциплін, пов'язаних із безпосереднім функціонуванням преси та журналістськими навичками, вирізнялися загальна історія преси, історія мистецтва, репортаж, стилістика, стенографія, фотографування, рахівництво, коректура.

Засновник курсів особисто виступав перед студентами, передаючи свої глибинні знання в царині правознавства й закликаючи до вдумливого застосування закону в журналістській діяльності. Результатом прочитаних лекцій заслуженого професора Л. Владимірова стала брошура «Правова творчість» (Москва, 1905), у надзаголовку якої позначено «Курси журналістів. Перший семестр січень – червень 1905». Автор детально розглядав такі питання, як мета правотворчості, розуміння особистості («особистість це ідея, а ця ідея – уявлення людини про себе, як поєднання відомих духовних і фізичних властивостей...» [9, с. 4]), моральність і право («завдання моралі – регулювати внутрішнє виявлення людських взаємин» [9, с. 6]), основні завдання права («встановлення міри свободи людини в суспільстві» [9, с. 6]), прерогативи особистості, основні умови правотворчості, місія законодавства («допомогти народженню духовної особистості» [9, с. 14]), загальнолюдська гідність, значення народної правосвідомості, громадська думка, правотворчість у галузі науки тощо.

Навчання було розраховано на три семестри (по 4 місяці в кожному). Дисципліни розподілилися таким чином: у першому семестрі – енциклопедія права, етика, політекономія, загальна історія літератури; в другому – державне, кримінальне і торгове право, цивільне право, судочинство; третій семестр відводився для вивчення міжнародного, поліцейського та фінансового права, історії мистецтв тощо. Паралельно з етико-правовими дисциплінами читалися курси практичного спрямування: стенографія, рахівництво, написання рецензій, звітів, репортажів і т.д. Студенти могли отримати такі практичні завдання, як підготовка рефератів із літератури, вправи з малювання, стенографії, фотографування; написання літературних статей, судових звітів, рецензій, бібліографічних заміток. До педагогічного складу були запрошені фахівці з права, статистики, етики, літератури, кілька письменників згодилися поділитися своїми творчими досягненнями на ниві публіцистики.

Заняття відбувалися увечері, тривали з 18 до 20 години. Події першої російської революції

1905 р. стали на заваді успішного завершення запланованої програми. З незначною перервою третій триместр продовжився в січні 1906 р., даючи змогу опанувати як теорію суспільно-вагомих дисциплін, так і практику газетної справи. Вірогідно, ці курси проіснували до 1911 р.

Інші курси практичної газетної техніки як «успішний проект журналістської освіти» виникли в Одесі того ж року, що й московські, й функціонували з 1905 по 1917 р. Засновником став редактор-видавець газет «Репортер» та «Одесская жизнь» Адольф Харитонович Рабинович (1872 – ?; справжнє ім'я: Аврум Хаскел; літературний псевдонім Чивонибар – так читається прізвище Рабинович у зворотному порядку) [10, с. 104]. В переліку його редакційно-видавничих ініціатив гумористичний альбом із карикатурами «Одесситка» (1893), щоденне видання «Одесская правда» (1911), тижневик революційної сатири «Стрель» (1917). Читачі мали змогу ознайомитися із трьома збірками оповідань і нарисів: «Рассказы Петра Ивановича», «Каторга. Тюрма. Голод», «Босяки. Женщины. Деньги». Всі ці видання вже давно стали раритетними, але на одному з сайтів [11] можна ознайомитися зі змістом другої з зазначених книг. Нариси й оповідання про життя у в'язниці (Одеса, 1903, 135 с.) вийшли в світ у друкарні газети «Одесский листок» і склалися з понад 20 авторських матеріалів, серед яких «Наглядач Сахалінської в'язниці», «Каторжанин із капіталом», «Настрої у в'язниці», «Гнітючі думки», «Спогади прокурора» тощо. Саме на цю книгу одесита Чивонибара було надруковано рецензію М. С. Камнева в журналі «Русское богатство» (1903. № 12. С. 29–30).

Свій досвід редакційно-видавничої і літературної праці А. Рабинович втілював у заснуванні перших на півдні Росії курсів газетної техніки. За його лекціями в Києві вийшла книга «Газетный корреспондент» (1908) із підзаголовком: «Первое в России практическое руководство, где и как добывать газетный материал, и техника корреспонденции». Хоча автор приховав своє справжнє ім'я під псевдонімом В. Rut, але вказав як першоджерело свого тексту фундатора одеських професійних курсів.

В Одесі було передбачено дві форми навчання: очну й заочну. Оголошення про набір на курси були надруковані не тільки в місцевій, а й у столичній пресі, поширювалися навіть спеціальні буклети. Кілька оголошень було вміщено на сторінках популярного ілюстрованого тижневика «літератури й сучасного життя» «Нива», призначеного для «сімейного читання». Як правило, рекламні повідомлення курсів газетної техніки мали скромне текстове розміщення зі скороченнями. Скажімо, в оригіналі перші одеські оголошення мали такий вигляд: «... для лиц обоого пола. Од., Дериб., д. № 21, Маркса. Лично и заочн. подгот. сотрудник. Вид. свидет., рекоменд. редакц. Подробн. за 7 к. марку. Курсист. минувш. вып. работ. в газет. за жалованье» (1906. № 35, № 36). В оголошеннях на шпальтах «Нивы» через два роки з'явилися нові нюанси: зазначено, що це перші в Росії курси, існують третій рік; готують співробітників зі спеціалізацією: фейлетон, стаття, оповідання, кореспонденція, стенограма тощо. Повідомлялося, що на курсах

були слухачі з Москви, Санкт-Петербурга, Сибіру та інших міст Росії (1908. № 5).

Публікації оголошень на сторінках петербурзького журналу «Нива» в 1912 р. засвідчили появу конкурентів для курсів А. Рабиновича. Наприклад, читачів поінформовано про навчання «газетній і журнальній праці (статті, кореспонденції і т.п.)», що відбувалося заочно, обіцяло додатковий заробіток у газеті; подробиці надсилалися безкоштовно. Цією справою опікувалася редакція журналу «Сотрудник печати» (Санкт-Петербург, просп. Ліговський, 44-5) (1912. № 2). У кількох номерах «Нивы» подано пропозицію від київського «Південного видавництва» придбати книгу «Як кореспондувати в газеті?» (ймовірно, мається на увазі видання, що складалося з 10 випусків, вийшло в світ у 1910–1911 рр. і було перевидано 1912 р.). Знову ж обіцяно «додатковий заробіток для кожного» (1912. № 8, 11, 14). Одеське оголошення теж не забарилося: підтверджено, що «колишні курсисти працюють у газеті за платню»; текст був схожий на попередній; змін зазнала тільки адреса курсів: Одеса, вул. Рішельєвська, 12 (1912. № 9). У 1908 і 1912 рр. зазначено в рекламі прізвище адресанта: Чивонибар.

Курси розраховувалися на чотири місяці й включали такі основні дисципліни: психологія, філософія, логіка, політекономія, законодавство; спеціальні дисципліни: історія журналістики, історія російської та зарубіжної літератури, історія мистецтва, статистика, техніка репортажу, фейлетону і белетристики, закони про пресу й авторське право, стилістика. Знання в сфері комерції, стенографії, коректури, редакторської та секретарської справи теж були незайвими. При поданні заявки кожен бажачий міг вибрати певну спеціалізацію. Серед викладачів цих курсів називалися імена відомих письменників: Л. Андреева, О. Курпріна, О. Амфітеатрова. По закінченні навчання видавалися свідоцтва, а також рекомендаційний лист для роботи в редакціях.

Саме в Одесі відбулося поєднання як теорії, так і практики підготовки газетних працівників, адже газета «Репортер» (згодом «Одесская жизнь») була створена як «навчальний полігон», що супроводжував курси. Мету визначено так: «Друкувати роботи слухачів курсів газетної техніки з метою ознайомлення редакцій періодичних видань із ступенем підготовки курсистів... У нас – навички, учні, курсисти. Одне з завдань – підготовка газетних працівників... Дітище курсів – мініатюрна газета «Репортер» (1906. № 1).

Варто наголосити на певній плутанині, що виникла внаслідок побіжного ознайомлення сучасних журналістів із історією місцевої преси. Так, у двох (майже ідентичних) публікаціях видавця нині існуючої газети «Одесская жизнь» Г. Чабанова (він зареєстрував у 2007 р. «Бренд «Одесская жизнь») та власного кореспондента «Голосу України» В. Воронкова проводиться паралель між колишньою однойменною газетою та нинішньою, подається дата її створення – 13 березня 1906 р. [13]. Насправді, **12 березня** 1906 р. вийшла у світ газета «Репортер» (№ 1–6, 12 березня – 17 квітня), на зміну їй з'явилася «Одесская жизнь» (нумерація була продовжена, одразу вийшов № 7 за 18 квітня), що проіснувала до 29 травня 1906 р. У своїх публікаціях Г. Чабанов / В. Воронков пи-

шуть про «відродження» газети з зазначеною назвою ще двічі – у 1909 та 1912 рр., називають це «першим» і «другим відродженням», родовід однойменною сучасної газети в Одесі ведуть від її «прапрапрабабусь» [13].

Можливо, не випадково медіаспільноту Одеси обурило факт подібної історичної спорідненості; 100 та 110-літні ювілеї «Одесской жизни» ХХІ ст. було названо «неправдивою інформацією», «самозванством», «шахрайством», «спекулюванням», «обманом читачів», «фактичним приписуванням чужих заслуг», «недобросовісного конкуренцією». Звернення до Антимонопольного комітету України лише частково усунуло проблему: редакція прибрала з логотипу дату «свого» заснування й «відновлення», але залишила посилання з зірочкою, де дрібним шрифтом надруковано: «З 2007 р. видається нова газета «Одесская жизнь» [13].

До цих непорозумінь певної «історичної дистанції» додається й те, що на початку ХХ ст. всі три газети з однаковою назвою не залежали одна від одної: перша «Одесская жизнь» продовжила існування «Репортера» за редакцією А. Рабиновича; з 30 травня по 30 червня 1909 р. редактор-видавець Мойсей Юхимович Школьник випускав у світ щоденну газету «Одесская жизнь»; згодом із 27 листопада по 10 грудня 1912 р. замість припиненого видання «Еврей» (1912–1914) редактор-видавець Гірш Мовшевич Александр видав ще одну щоденну «Одесскую жизнь». Їхнє нетривале існування у сфері місцевої журналістики позначилося незначною кількістю номерів, відповідно: 6, 32 та 11.

Саме газета з професійною назвою «Репортер» була покликана в Одесі стати практичною школою для курсистів. Це була двотижнева літературна, політична й комерційна газета, редактором-видавцем якої в Одесі став засновник перших у Росії курсів газетної техніки з підготовки коректорів, репортерів і кореспондентів А. Х. Рабинович (Чивонибар). Контора газети знаходилась у центрі міста, на вул. Дерибасівській, 21; редакція й контора мали телефон № 18/40. За цією ж адресою приймалися оголошення. Окремий номер коштував 2 коп.

У редакційній статті «Перший крок» накреслювалися основні завдання «Репортера»: втілювати в життя «здорові основи», дбати про «добробут усіх народів», прагнути до прогресу народної освіти. З цією метою редактор-видавець обіцяв, що рядки видання будуть «глибоко продуманими й строго перевіреними», без «полемічного запалу і лихослів'я», мирні засоби використовуватимуться для вирішення проблемних питань. Цю редакційну політику мали підтримувати всі співробітники, а також новачки, курсисти й учні, які «несміливо виходили на "газетну арену"». Одне з важливих завдань одеського «Репортера» – «готувати газетних працівників» (1906. № 1). На цьому наголошувалося і в програмі періодичного видання. Тут друкувалися не тільки офіційні матеріали (здебільшого це розпорядження уряду й телеграми Петербурзького телеграфного агентства), а й ціла низка авторських повідомлень, статей, нарисів, дописів, довідково-комерційна інформація, малюнки, портрети й шаржі, оголошення.

У кількох номерах уміщено оголошення «Курси газетної техніки, засновані А. Х. Рабиновичем (Чивонибаром)», де роз'яснено місію газетної техніки – підготовка хроніки, кореспонденцій, рефератів – судових, думських, земських та інших зібрань; написання рецензій – театральних, художніх, бібліографічних; підбір передруків; скорочення, розробка і розподіл матеріалу. Пройдення цього курсу передбачало значний розвиток особистості. На навчання запрошувалися особи обох статей, не молодші 17 років, зі знанням російської мови, які здобули освіту не нижче 6 класу міського училища. Оплата за три місяці складала 30 крб. Тим, хто успішно засвоїв техніку, видавалися сертифікати. Курси могли рекомендувати редакціям своїх випускників як співробітників. Важливу деталь цього оголошення надруковано наприкінці: для практичних занять курсистів засновано газету «Репортер» (1906. № 3).

Початкуючі автори могли виявити свої вміння в різних рубриках, зокрема «Хроніка Одеси», «Хроніка Росії», «Закордонне життя», «Огляд газет», «Судовий відділ», «Театр», «Кореспонденції», «Суміш» тощо.

Вже з першого номера газети з'явилися публікації слухачів курсів – вони підписувалися як курсисти зі своїми прізвищами: Ангаров подав огляд преси, Г. Шапіро підготував замітку «В ломбарді», Павлова написала фейлетон «Підставний наречений», П. Скрильов опублікував есе «Маска». Своє співробітництво з «Репортером» вихованці А. Рабиновича продовжила й у наступних випусках. Скажімо, Павловій належить передова стаття «Вибори в Державну думу» (№ 2), Ангарову – огляд «Міське господарство» (№ 2), Петру Скрильову – есе «Розбита ваза» та зарисовка «Порт» (№ 2), Григорію Ш-ро (Шапіро) – бесіда «У виборця» (№ 5), Ф. Ф-лю (Ф. Ф., імовірно, Ф. Френкель) – закордонні огляди (№ 2, 6). Окрім конкретних імен і прозорих криптонімів, на сторінках «Репортера» трапляються і псевдоніми: курсист *Diagnos* (фейлетон «Блискітки», політичний фейлетон «Гапоніада», замітка «Займ»), Джек, Мимольотний, Капітан, Марк, Б. Лю-р, А. Ф., Ес, Х. та ін. Із зазначених імен

курсистів у наступній газеті «Одесская жизнь» трапляються Ангаров («Чи потрібна спілка міським службовцям?») та Павлова (замітки в рубриці «Робітничі питання»). Додаються прізвища К. Мочарука, Андрія Людвігова, С. Ш. Анютіна, Б. Людмера, С. І. Анжело, але відсутні підстави, щоб зарахувати їх до курсистів редактора-видавця А. Рабиновича.

Висновки дослідження й перспективи. Таким чином, важливий внесок у розвиток журналістської освіти в межах Російської імперії на початку ХХ ст. здійснили уродженець Полтавщини, юрист Л. Владимиров та одесит, редактор-видавець А. Рабинович. На жаль, їхні заслуги в Україні мало поціновані. Зокрема, коротка біографія професора Л. Владимірова зафіксована в «Енциклопедії сучасної України», у фахових довідниках («Велика українська юридична енциклопедія», «Антологія української юридичної думки»), на сайті Національної бібліотеки Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого; його професійні здобутки в царині юриспруденції неодноразово ставали об'єктом аналізу сучасних дослідників-правознавців. Але при цьому ширша інформація подається на довідкових і науково-популяризаторських сайтах РФ (Вікіпедія, «Російський біографічний словник», «Наука права: електронна бібліотека», «Юридична психологія і не тільки», «Конгрес криміналістів», факультету журналістики МДУ імені М. В. Ломоносова (рубрика «Витоки журналістської освіти в МДУ»), ігровий тест «Російська історія в портреті»), де Л. Владимиров представлений не тільки як юрист, а й засновник перших курсів для навчання журналістів. При цьому в російських та українських джерелах існують розбіжності в біографічних даних Л. Владимірова: 1844 чи 1845 р. народження (в українських довідниках – 30 січня 1844 р.); російська Вікіпедія подає дату смерті – 17 червня 1917 р., в українському варіанті – 8 вересня 1917 р. Ці дані потребують систематизації й уточнення.

Лишаються «відкритими» й біографічні та видавничі характеристики одесита А. Рабиновича та діяльності його курсів, що функціонували понад десятиліття в причорноморському місті.

Список літератури:

1. Михайлин І. Журналістська освіта і наука : підруч. Суми : Університетська книга, 2009.
2. Різун В. Ідея журналістської освіти в контексті дискурсу про університет. Луцьк : РВВ «Вежа» Волин. нац. ун-ту ім. Лесі Українки, 2007. URL: <http://journal.univ.kiev.ua/Articles/ideya.pdf> (дата звернення: 17.09.2019).
3. Вовк Т. А., Різун В. В. Становлення журналістської освіти в Київському національному університеті імені Тараса Шевченка. Відділення журналістики в документах і матеріалах (1947–1953). Київ : ВПЦ «Київ. ун-т», 2011.
4. Габор Н. Журналістська освіта епохи Web.3.0: дослідження, новітні навички, спроби перезавантаження. *Вісник Львівського університету. Серія: Журналістика*. 2018. Вип. 43. С. 273–279. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/VLNU_Jur_2018_43_37 (дата звернення: 15.06.2019).
5. Деркач Л. М. Стан і перспективи розвитку української журналістської освіти. *Молодий вчений*. 2016. № 7(34). С. 329–334. URL: <http://molodyvchenu.in.ua/files/journal/2016/7/78.pdf> (дата звернення: 02.08.2020).
6. Семиков В. С. Особенности возникновения и развития дореволюционной подготовки журналистских кадров (1880–1917 гг.) : автореф. дисс. ... канд. филол. н.; спец. 10.01.10 – журналистика. Москва, 2006. 19 с. URL: https://static.freereferats.ru/_avtoreferats/01003306775.pdf (дата обращения: 12.08.2020); Семиков В. С. Первые шаги на пути к профессиональной подготовке журналистов в России. *Вестник Российского университета дружбы народов. Серия : литературоведение, журналистика*. 2007. № 3–4. С. 198–204. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/pervyye-shagi-na-puti-k-professionalnoy-podgotovke-zhurnalistov-v-rossii> (дата обращения: 21.08.2019); Семиков В. С. Первые российские практические пособия по журналистике. *Вестник Российского университета дружбы народов. Серия : литературоведение, журналистика*. 2003–2004. № 7–8. С. 198–204. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/pervyye-rossiyskie-prakticheskie-posobiya-po-zhurnalistike> (дата обращения: 02.08.2020).

7. Кихтан В. В. О развитии журналистского образования в России и за рубежом // RELGA: науч.-культуролог. ж-л. 2011. № 6(224). URL: <http://www.relga.ru/Enviroin/WebObjects/tgu-www.woa/wa/Main?textid=2885&level1=main&level2=articles> (дата обращения: 02.08.2020).
8. Владимирова Т. Н. Дидактическая концепция профессиональной подготовки журналистов в высшей школе России : автореф. дисс. ... д-ра пед. н. Москва, 2015.
9. Владимиров В. Правовое творчество: вступительная лекция заслуженного профессора Л. Е. Владимирова. Москва, 1905 // Книжный архив: сайт. URL: <https://www.klex.ru/sc3> (дата обращения: 02.08.2020).
10. Сидоренко Н. Сатирично-гумористична преса Одеси кінця XIX століття. *Образ*. 2018. Вип. 1(27). С. 100–110.
11. Russia Beyond Russia. The Andre Savine Digital Library. Available on: <https://dc.lib.unc.edu/cdm/item/collection/rbr/?id=18291> (accessed 1 August 2020).
12. Чабанов Г. Как писалась история Одессы журналистами газеты «Одесская жизнь» 100 лет назад // Одесская жизнь. 2012.04.02. URL: <https://odessa-life.od.ua/article/2562-kak-pisalas-istoriya-odessy-zhurnalistami-gazety-odesskaya-zhizn-100-let-nazad> (дата обращения: 1.08.2020); Воронков В. «О мажорах, погромах, беспределе власти...» // Голос України. 2012. 18 мая. URL: <http://www.golos.com.ua/rus/article/81885> (дата обращения: 01.08.2020).
13. Как запретить предпринимателю Геннадию Чабанову обманывать читателей газеты «Одесская жизнь»? // Информационное агентство «Одесса медиа»: сайт. URL: <https://odessamedia.net/news/kak-zapretit-predprinimatelju-gennadiyu-Chabanovu-obmanivat-chitatelei-gazeti-odesskaya-jizn-> (дата звернення: 05.08.2020).

References:

1. Mychaylyn, I. (2009). Zhurnalistska osvita i nauka [Journalism education and science]. Sumy: Universytetska knyha.
2. Rizun, V. (2007). Ideya zhurnastskoyi osvity v konteksti dyskursu pro universytet [The idea of journalism education in the context of the discourse on the university]. Lutsk: Vezha of Lesia Ukrainka Volynskyy national University. Available at: <http://journalib.univ.kiev.ua/Articles/ideya.pdf> (accessed 17 September 2019).
3. Vovk, T. A., & Rizun, V. V. (2011). Stanovlenia zhurnalistskoyi osvity v Kyivskomu natsionalnomu universiteti imeni Tarasa Shevchenka. Viddilennia zhurnalistyky: v documentah i materialah [Formation of journalism education in Taras Shevchenko national university of Kyiv. Department of journalism in documents and materials (1947–1953)]. Kyiv: VPC «Kyiv University».
4. Gabor, N. (2018). Zhurnalistska osvita epohy Web.3.0: doslidzhennia, novitni navychky, sprobny perezhavantzhenia [Journalism education of era of Web.3.0: research, new skills, try to reboot]. *Visnyk Lvivskoho universytetu. Seriya: zhurnalistyka [Bulletin of Lviv university]. Series: Journalism*, iss. 43, pp. 273–279. Available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/VLNU_Jur_2018_43_37 (accessed 15 June 2019).
5. Derkach, L. M. (2016). Stan i perspektivy zhurnalistskoyi osvity v Ukraini [State and prospects of Ukrainian journalism education]. *Molodyy vchenyy [Young scientist]*, no. 7(34), pp. 329–33. Available at: <http://molodyvcheny.in.ua/files/journal/2016/7/78.pdf> (accessed 2 August 2020).
6. Semikov, V. S. (2006). Osobennosti vozniknoveniya i razvitiya zhurnalistskogo obrazovaniya v dorevoliutsionnoy Rossii (1880–1917) [Special peculiarities of the origin and development of journalism education in pre-revolutionary Russia (1880–1917)]. (PhD thesis). Moscow: Lomonosov Moscow state university. Available at: <https://static.freereferats.ru/avtoreferats/01003306775.pdf> (accessed 12 August 2019); Semikov, V. S. (2007). Pervyye shagi na puti k professionalnoy podgotovke zhurnalistov v Rossii [First steps towards professional training of journalists in Russia]. *Vestnik Rossiyskogo universiteta druzhby narodov. Seriya: literaturovedeniye, zhurnalistika [Bulletin of the Peoples' Friendship University of Russia. Series: literary studies, journalism]*, no. 3–4, pp. 96–105. Available at: <https://cyberleninka.ru/article/n/pervye-shagi-na-puti-k-professionalnoy-podgotovke-zhurnalistov-v-rossii> (accessed 21 August 2019); Semikov V. S. (2003–200). Pervyye rossiyskiye prakticheskiye posobiya po zhurnalistike [The first Russian manuals on journalism]. *Vestnik Rossiyskogo universiteta druzhby narodov. Seriya: literaturovedeniye, zhurnalistika [Bulletin of the Peoples' Friendship University of Russia. Series: literary studies, journalism]*, no. 7–8, pp. 198–20. Available at: <https://cyberleninka.ru/article/n/pervye-rossiyskiye-prakticheskiye-posobiya-po-zhurna-listike> (accessed 2 August 2020).
7. Kihntan, V. V. (2011). O razvitii zhurnalistskogo obrazovaniya v Rosii a za rubezhom [On the development of journalism education in Russia and abroad]. *RELGA*, no. 6(224). Available at: <http://www.relga.ru/Enviroin/WebObjects/tgu-www.woa/wa/Main?textid=2885&level1=main&level2=articles> (accessed 2 August 2020).
8. Vladimirova, T. N. (2015). Didakticheskaya koncepciya professionalnoy podgotovki zhurnalistov v Rossii [Didactic concept of the professional training of journalists in the higher school of Russia. (Thesis of D. Sc. (Pedagogy)). Moscow.
9. Vladimirov, V. (1905). Pravovoye tvorchestvo: vstupil'naya kekcija zasluženogo professora L. E. Vladimirova [Legal Creativity: introductory lecture by honored professor L. E. Vladimirov]. Moscow. Available at: <https://www.klex.ru/sc3> (accessed 2 August 2020).
10. Sydorenko, N. (2018). Satyrychna i humorystychna presa Odesy kintsia XIX stolittia [Satiric and humorous press of Odesa at the end of the XIX century]. *Образ*, vol. 1(27), pp. 100–110.
11. Russia Beyond Russia. The Andre Savine Digital Library. Available at: <https://dc.lib.unc.edu/cdm/item/collection/rbr/?id=18291> (accessed 1 August 2020).
12. Chabanov, G. (2012). Kak pisalas' istoriya Odessy zhurnalistami gazety «Odesskaya zhyzn'» 100 let nazad [How the history of Odesa was written by the journalists of the newspaper «Odessa Life» 100 years ago]. *Odessa Life*. 04.02. Available at: <https://odessa-life.od.ua/article/2562-kak-pisalas-istoriya-odessy-zhurnalistami-gazety-odesskaya-zhizn-100-let-nazad> (accessed 1 August 2020); Voronkov V. (2012) «O mazhorah, pogromah, bespredele vlasti...» [«About majors, pogroms, lawlessness of power...»]. *Holos Ukrainy [Voice of Ukraine]*. 18 May. Available at: <http://www.golos.com.ua/rus/article/81885> (accessed 1 August 2020).
13. Kak zapretit' predprinimatelju Gennadiyu Chabanovu obmanivat' chitateley gazety «Odesskaya zhyzn'»? [How to prohibit entrepreneur Gennady Chabanov from deceiving readers of the newspaper «Odessa Life»?]. *Informational agency «Odesa media»: site*. Available at: <https://odessamedia.net/news/kak-zapretit-predprinimatelju-gennadiyu-Chabanovu-obmanivat-chitatelei-gazeti-odesskaya-jizn-> (accessed 5 August 2020).